

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

J.B. Leffler.

ESROM KLOSTER.

INDUSTRI-
FORENINGEN.

387^a

726 7

St.f.

7267

LIBRARY
OF THE
BOSTON PUBLIC LIBRARY

97-54

A.

ESROM KLOSTER.

BIDRAG TIL DETS BYGNINGSHISTORIE

VED

J. B. LØFFLER.

MED IV LITOGRAFEREDE TAVLER OG AFBILDNINGER I TEXTEN.

KJØBENHAVN.

AUGUST BANGS FORLAG.

THIELES BOGTRYKKERI.

1897.

INDUSTRI-
FORENINGEN.

Undersøgt for Nationalmuseets 2den Afdeling 1892—94.

Udgivet paa Bekostning af Carlsberg-Fonden.

ESROM KLOSTER.

srom Kloster, et af vort Lands ældste og mest ansete Cistercienserabbedier og Moderkloster til flere af vore betydeligste Stiftelser af denne Orden, lader sig følge tilbage til Tiden før Midten af det 12te Aarhundrede. Lunde Ærkebiskop, Eskil, var dets Stifter, og Stedet, Landsbyen Esrom, hvis Beliggenhed afgav saa ypperlige Betingelser for Anlægget af et Klostersamfund, havde han erhvervet ved Mageskifte med Kong Erik Lam (1137—46). De første Brødre, der varetog Klosterskiftet i Esrom, vare Benediktinere; men i Aaret 1152 drog Eskil, knuget af de sørgelige Forhold i Landet og træt af sine Tvistigheder med Kong Svend, til det berømte franske Cistercienserabbedi Clairvaux, og hos dettes højt fortjente Abbed, Bernhard, udvirkede Ærkebiskoppen, at der det følgende Aar eller senest 1154 fra Clairvaux sendtes Munke til hans saa kjære Stiftelse i Nordsjælland¹⁾. Det ældste pavelige Beskyttelsesbrev for Klostret, der viedes Jomfru Maria og St. Lavrentius, er udstedt af Eugenius III og dateret 29 Decbr. 1151. Af dette Brev erfare vi, at der foruden selve Esrom til Klostret var henlagt Landsbyerne Widelingenruth og Aueholm samt Jordegods i Tange og Dauithestorp²⁾. Allerede i Løbet af det 12te Aarhundrede øgedes Stiftelsens Ejendomme paa forskjellig Maade — blandt dem, der betænkte den, nævne vi særlig Kong Valdemar —, og Tid efter anden voxede de meget betydeligt, saa at Esrom ved den papistiske Perodes Slutning hørte blandt vore rigeste Abbedier. Det ligger ikke i dette Arbejdes Plan nærmere at dvæle ved disse Gaver, Mageskifter og Begunstigelser paa mangehaande Omraader; kun en enkelt Dotation, hvortil der knytter sig værdifulde Oplysninger, ville vi nævne. I Vinteren 1400 skjænkede Dronning Margrete sit Gods i Egebjærg og Lestorp (Ods Herred) til Klostret som Sjaelegave for sig og sin nærmeste Slægt, blandt andet paa de Vilkaar, at der skulde holdes »en evig Messe hver Dag at sjunges for det Alter i det samme Klosters høje Kor, som vor Moder ligger fore begravet«, samt vaages over, at der altid brændte et Lys foran dette Alter³⁾. — Om Klostrets rent ydre Forhold indtil Reformationstiden vide vi kun saare lidet. Ifølge Rydaarbogen hjemstøstes det første Gang af Ildsvaade 1192, og efter at være gjenopført blev det 1204 atter et Rov for Luerne⁴⁾. Fra den yngre Middelalder foreligger et af Kristian I i 1477 udfærdiget Brev, som giver os et ganske malende Billede af visse Ulemper, Klostrets Beboere vare udsatte for. Abbeden, Hr. Peder, har fremført Klage over, at der gaar almindelige Samfærdselsveje gennem Klostergaarden »hannem og Kloster i mange Maader til stor Forfang og Skade og besynderlige i saa Maade, at han og Brødrene i samme Kloster aarle og silde og særdeles om Natte Tid have stor Umage og Hinder af dem, som dér

¹⁾ Codex Esromensis ved O. Nielsen, Nr. 6, Nr. 80 og Nr. 117; jvfr. tillige S. 293 flg. Hans Olrik: Konge og Præstestand, II, 28 Anm. 1 og S. 34.

²⁾ Codex Esrom. Nr. 1. Af disse Steder kunne vi nu kun med Sikkerhed paavise Villingerød, der hørte til Klostrets ældste Besiddelser og ligesom Esrom ligger i Esbønderup Sogn.

³⁾ Cod. Esrom. Nr. 187. — Dronning Helvig døde før Valdemar III og omtrent 1374. I et Brev, som Abbed Peder og Konventet i Esrom udstedte d. 28 Okt. 1374 i Anledning af Dronningens Aartid, kaldes hun »vor Tjenerinde« (*famula nostra*), hvorefter fremgaar, at hun i det mindste i Slutningen af sit Liv har opholdt sig i Klostret. I 1377 fik Margrete Pavens Tilladelse til at flytte Moderens Lig til Sorø, hvor hendes Fader Kong Valdemar jo hvilede, men denne Plan blev ikke iværksat (C. Molbech: Hist. Aarb. I, 93. C. E. F. Reinhardt: Valdemar Atterdag, S. 506. Kr. Erslev: Dansk biogr. Lex. VII, 320). Efter at Huidtfeldt har udtalt de kjendte Ord, at Dronning Helvig levede mangelnde med Kongen, fortæller han, at hun »blev begravet paa Søborg Kirkegaard, hvor paa hendes Grav udi lang Tid laa et Træ, saa stort som en Ligsten og der udi udhuggen en Dronning med en Krone og en lang Hale« (Danmarks Hist. II, 627). Hvad angaar denne sidste mærkelige Udstyrelse, da faar man jo rent umiddelbart Indtrykket af, at der her foreligger en urigtig Opfattelse af det paagjældende Monument, og der haves da ogsaa en, ganske vist meget senere Efterretning, der véd at fortælle, »at Dronningens Positur paa Lig-Træet over Graven havde et kruset Slæb ved Enden af sin Kjortel« (Danske Atlas II, 254. Jvfr. Ann. f. nord. Oldk. og Hist. 1851 S. 346 og 357). At Huidtfeldts Meddelelse for Hovedindholdets Vedkommende er urigtig, have vi ovenfor set, og troligt er det jo, at den som Helhed kun skyldes den Omstændighed, at der paa Søborg Kirkegaard i sin Tid har ligget et ejendommeligt, med en kvindelig Figur udstyret Gravtræ, til hvilket da en Tradition har knyttet sig. Udelukket er den Mulighed dog ikke, navnlig naar vi se hen til, at Helvigs Monument tør antages at have staaet paa sin Plads i Klosterkirken ca. 40 Aar før Huidtfeldt skrev, at den øverste Del af et Gravmæle, der i Hovedtrækkene jo maa formodes at have været formet som hendes Husbonds og Datters, ved Kirkens Nedbrydelse paa en eller anden Maade er kommen til Søborg. At vore Kongers og Dronningers Grave og Gravminder ofte have været udsatte for hensynsløs Behandling, behøve vi næppe at minde om, og talrige Exempler foreligger jo paa, at ældre Gravminder solgtes fra Kirkerne for at dække nye Grave (J. B. Løffler: Gravstenene i Roskilde Kjøbstad, S. 24, 73, 80 og 84. Samme: Gravmonumenterne i Ringsted Kirke, S. 32). — Dronning Helvig var ikke det første Medlem af det danske Kongehus, der kom til at hvile i Esrom, idet Erik Menveds Tvillingssønner, Erik og Magnus, vare jordfæstede her (Suhm: Danmarks Hist. XI, 839).

⁴⁾ Script. rer. Dan. I, 164. Jvfr. II, 524, 622 og III, 307.

igjennem færdes, og ej kunne der fore holde deres Kloster lukt, som det sig af Rette burde efter Kirkeloven og efter deres Ordens Bøger og Regel«. Kongen tillader nu, at Vejene lægges udenom Klostret, »som Vejen til forn været haver af gammel Tid«, dog med det Paabud, at Abbeden skal vedligeholde dem, der ligge Klostret nærmest¹⁾.

Paa hvilken Tid Klostret blev ophævet som saadant, vide vi ikke med fuld Sikkerhed. Ved et i 1538 udstedt Kongebrev, der omfatter de betydeligste af vore Cistercienserabbedier, overdroges dets øverste Styrelse Sorøs kyndige Forstander Henrik Kristiensen (Tornekran's)²⁾, og i Brevet udtales blandt andet, at de Abbeder, hvem disse Stiftelser vare underlagte, skulle beholde dem paa Livstid, dog saaledes, at de i alle Maader havde at vedligeholde Bygningerne, svare Kongen og Riget de samme Ydelser som hidtil, varetage alle materielle Interesser, samt drage Omsorg for, at Gudstjenesten blev holdt paa tilbørlig Maade³⁾. Godt en Snes Aar senere, 1559, sendtes Klostrets gamle Abbed til Sorø, for dér at have sit Underhold, og tre Munke bleve anbragte andensteds⁴⁾. Paa denne Tid stod Klostrets Kirke endnu, men at den har været dødsdømt, synes at fremgaa af efternævnte Brev, som Frederik II under 24 Nvbr. 1559 fra Nyborg lod udgaa til Skriveren paa Krogen, Frands Lavridsen: »Vor Gunst tilforn. Vid, at vi have undt og givet vore Undersaatter, Borgere udi vor Kjøbsted Helsingør, den Tavle, som staar udi Esrom Kloster paa høje Alter, til at sætte udi deres Bykirke, thi bede vi dig og ville, at du lader forskrevne vore Undersaatter udi Helsingør følge samme Tavle, naar de deres Fuldmægtige der efter skikkendes vorder«⁵⁾. Naar Højalteret paa dette Tidspunkt blev fjærnet fra Kirken, maa vi altsaa formode, at dens Dage have været talte. Det er fremsat, at Kongen benyttede Stenene fra den nedbrudte Kirke til Opførelsen af Frederiksborg Slot⁶⁾. Kilden til denne Angivelse har Forf. søgt forgjæves, men det bør erindres, at Frederik II senest i 1561 paabegyndte Arbejderne ved Slottet, og at han dertil anvendte Materialier fra ældre Bygninger. Tid efter anden forsvandt nu største Delen af Klostrets Huse, og naar de ikke alle tilintetgjordes, da var det vel navnlig af Hensyn til Kongernes Ophold paa Esrom for Jagtens Skyld. Af en af Adelsmændene Jakob Vind og Peder Basse i Foraaret 1600 optaget Inventarfortegnelse lære vi Rummenes, til Dels fra ældre Dage nedarvede Navne at kjende. Ialt nævnes efterstaaende Lokalteter i følgende Orden: Borgegaarden, Fadeburet, Dronningens Kammer, Kongens Kammer, Jomfru Kammeret, Fogedens Kammer, Slotsherrens Kammer over Porten, Sengekammerset, Bryggerset, Bagerset, Kjældersvende Kammer, Spisekjælderen, Kjøkkenet, Saltekjælderen, Abbedens Kammer, Abbedens Rustkammer, Tærskerens Kammer, Eddikehuset og Malthuset⁷⁾. Om Esrom og Hørsholm siges ved Midten af det 17de Aarhundrede, at de »nu ere tvende kongelige Avlsgaarde af god Bygning med mange Gemakker paa«⁸⁾. Saa sent som hen i det 18de Aarhundrede boede Kongen undertiden paa Esrom. I Lade-gaards Forpagtningsregnskaber for 1703—12 anføres saaledes, at Forpagteren har Tilladelse til at benytte kongl. Majestæts Kjøkken til Bryggeri, naar Kongen ikke er til Stede⁹⁾. Ved Frederik IV's Omordning af Rytterdistrikterne i 1716 bleve de tilbagestaaende Klosterbygninger stillede til Disposition for Regimentsskriveren, og da Krongodserne vare solgte under Frederik V, kom de efter for en Tid at have været knyttede til det kongelige Stutteri til at udgjøre Embedsbolig for Amtsforvalteren og Skovkassereren i Kronborg Distrikt. Siden 1878 have de tjent paa samme Maade for en Filial af dette Embede.

Klostret blev opført paa et meget lavt liggende Terræn og i kun ringe Afstand fra den nordre Bred af Esrom Sø, som i hine Tider mellem Mosedrag og enkelte Smaaholme sikkert har skaaret sig betydelig længere ind i Landet end Tilfældet nu er. Hvilken Udstrækning dets Bygninger ved Middelalderens Slutning som Helhed havde, samt hvorledes disse vare ordnede og formede, derom savne vi ganske Kundskab. Stedet er i saa Henseende tavst, og denne Tavshed lader sig i gunstigste Tilfælde kun delvis bryde ved omfattende Gravninger, som dog let — hvad allerede foretagne Undersøgelser have vist — føre til mindre tilfredsstillende Resultater, idet man i Tidernes Løb dels atter og atter har brudt ned og igjen bygget op paa nye Fundamenter, dels bortkjørt Materialet fra store Murstrækninger til Brug andensteds¹⁰⁾. Hertil kan yderligere føjes, at Huse og Gaardspladser, Haver og Veje paa mange Steder umuliggjøre eller dog i høj Grad virke hemmende paa systematisk foretagne Gravninger. At Klostrets Bygninger m. m. have spændt over ret anselige Arealer er imidlertid udenfor al Tvivl, og blandt de mange Fundamenter, Murrester af Munketegl og Levninger af Gulve og gammel Stenbro, man snart her, snart dér støder paa i Esrom vide vi med Sikkerhed, at i det mindste nogle hidrøre fra Papismens Dage. — Den ældste bevarede Tegning, som med Paaskrift »Gammel Kloster« findes i Resens Atlas (1677), viser os to sammenbyggede Fløje, en i Syd og en i

¹⁾ Cod. Esrom. Nr. 79.

²⁾ Henrik Kristiensen havde tidligere i sex Aar (1502—1508) været Abbed i Esrom, hvorfra han kom til Sorø. Han døde her 30 Decbr. 1538, kun to Maaneder efter, at det ovennævnte Brev var udstedt.

³⁾ I. B. Daugaard: Om de danske Klostre, S. 254.

⁴⁾ Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1879, S. 15.

⁵⁾ Tegnelser over alle Lande, VI, 168.

⁶⁾ J. P. Trap: Kongeriget Danmark, 2 Udg. III, 50. Om Forberedelser i 1561 til Brænding af Tegl, se Kancelliets Breveb. 1561—65, S. 80.

⁷⁾ Rigsarkivet, Kronborg Len.

⁸⁾ Arent Berentsen: Danmarks og Norges Herlighed, S. 22—23 (1656).

⁹⁾ Rigsarkivet.

¹⁰⁾ Gamle Folk paa Stedet have meddelt Forf., at man i deres unge Aar navnlig fra Marken vest for de endnu staaende Bygninger oftere hentede flere Læs Munkesten.

Øst, der i Forening med tvende Mure og et Plankeværk danne Rammen om en Gaard. Tilkørselen til denne er sket gennem en Port i den nordre, mod Vest raat afbrudte Mur. I Gaarden er antydnet et med en lille Bro forsynet Vandløb, som i en Bue strækker sig mellem de to Fløje, og hvis Fald maa have gaaet i sydvestlig Retning. Tegningen viser os desuden en Vandmølle, Aaen med Bro og tilhørende Port, den kongelige Stald ved et Vandingssted, og længst i Syd krummer sig et Pæleværk, som her har heget Terrænet (Fig. 1). Omtrent et Hundredeaar senere gives der os følgende kortfattede Beskrivelse af Stedet: »Nu bestaar Bygningen af to grundmurede Huse. Den ene er to Etager høj med 3 hvælvede Kjældere med Piller i til Arrest-Huse. I Værelserne bor Regiment-Skriveren. Det andet Fløj er nu kuns een Etage høj til Bryggers, Stald etc.«¹⁾. Ved disse Bygninger sigtes altsaa henholdsvis til den søndre og østre Fløj. Fra Aaret 1776 foreligger et paa Foranstaltning af Rentekammeret over Esrom og nærmeste Omegn optaget Kort, som dog for Klosterbygningernes Vedkommende i flere Henseender ses at være lidet korrekt. Den søndre og den østre Fløj ere saaledes ikke viste som sammenbyggede, men danne to selvstændige Huse, og paa den først nævnte mangler ganske Udbygningen mod Nord. Omtrent ved den søndre Fløjs nordvestre Hjørne ligger et mindre Hus med Længderetningen i Ø.—V., vest for dette og parallelt med den østre Fløj findes en større Bygning med Gavlene i N. og S., og ved dennes nordøstre Hjørne ses yderligere en Bygning, som strækker sig øst efter. Idet vi i Forbigaaende nævne enkelte mindre Huse, der nærmest slutte sig til den østre Fløj, skulle vi endnu kun anføre, at der nordøst for Klostret ses et større Bygningskomplex, formentlig Stutteriet, gennem hvis

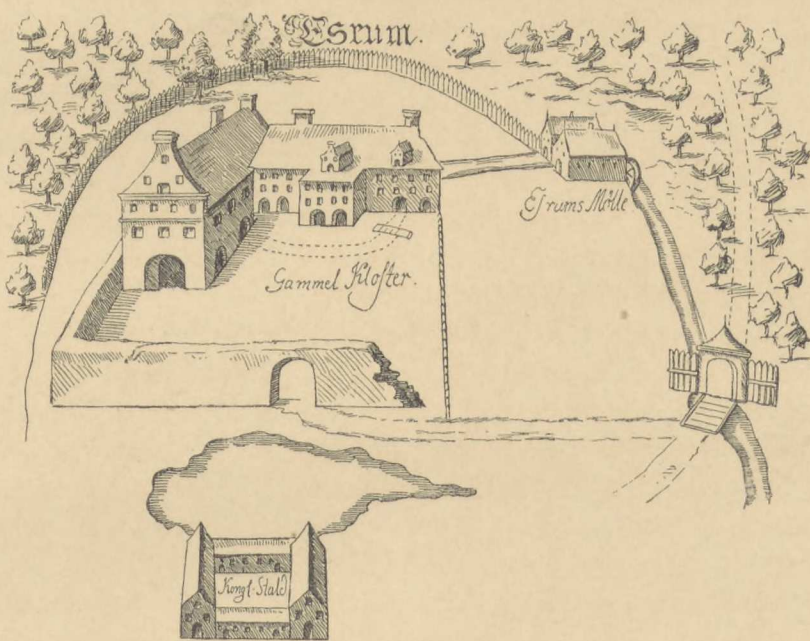

Fig. 1.

Gaard Landevejen til Esbønderup-Helsinge løber. Af større Værd end dette Kort er i flere Henseender det ældste, i 1810 maalte Matrikelkort, som oplyser os om, at der i de forløbne Aar er sket væsentlige Forandringer ved Klostrets Bygninger. Vi se her en Gaard, indrammet af fire Fløje, og af disse vides den søndre at have tjent til Stuehus, den østre til Bryggers og Stald, den vestre fornemmelig til Lade, og den nordre — en Halvtagsbygning af ringe Dybde med Gjennemkørsel paa Midten — benyttedes navnlig til Opbevaring af Avlsredskaber²⁾. Saaledes henstod Klostret indtil 1881—82, da atter betydelige Omdannelser og Istandsættelser fandt Sted. Den søndre Fløj underkastede man en omfattende Restavration, den østre, som bestod af et gammelt, grundmuret Parti i Syd og en langt yngre Forlængelse af Bindingsværk nord efter, blev nedbrudt og en ny Staldbygning opført paa det ældste Stykkes Grund; og i Stedet for Halvtagsbygningen mod Nord sattes et Plankeværk, ligesom et saadant kom til at danne Gaardens Grænse mod Øst indtil Stalden. For yderligere at anskueliggjøre Situationen skal endnu bemærkes, at Gaarden har et meget betydeligt Fald mod Syd.

Af de paa Resens Tegning af Klostret flygtigt gjengivne Bygninger staar den søndre Fløj endnu bevaret, og skjønt den i Alder langt fra naar tilbage til Stiftelsens ældste Tid, saa tilhører den dog, hvor mange og hvor betydelige Forandringer den end er undergaaet i Aarhundredernes Løb, som Helhed Middelalderens Dage (Tavle I—IV). Fløjen, der er opført af store, røde, for største Delen i Munkeskifte lagte Tegl, danner en anselig, to Stokværk og Kjælder indeholdende Bygning, fra hvis Nordside der springer en lavere Halvtagsbygning med en muret Kvist frem. Tag-

¹⁾ Hofmans Fund. VII, 156 (1761). Jvfr. Danske Atlas II, 260 (1764) og VI, 35 (1774). I Aaret 1564 erfare vi, at Kongen vil have det Krudt, som findes i Blaa-Taarn paa Kjøbenhavns Slot, til Esrom, »hvor der findes skønne Hvælvinger«. Kancel. Brevb. 1561—65, S. 448.

²⁾ Begge Kort findes i Matrikelkontorets Arkiv.

gavlene saavel paa Hovedfløjen som paa Kvisten have Skraasider, hvorfra der med en enkelt Undtagelse i Rygnings- og Tagskjægshøjden udgaa Kamme, som alle for oven ere dækkede med Gesimser af Sandsten og for neden hvile paa Konsoler af samme Stenart. Paa Hovedfløjens Nordside vest for Halvtagsbygningen er anbragt en ret pyntelig, af Træværk og store Tegl dannet kvistformet Luge, der fører ind til Tagrummet. Hovedfløjens tvende Længdemure danne ikke én Murflugt, men støde sammen i Bygningens hele Højde i en stump Vinkel, saaledes at der er fremkommet et større vestligt og et mindre østligt Parti; og samme Knæk i Muren lader sig paa det tilsvarende Sted følge i Halvtagsbygningen. Af Hovedfløjens to Stokværk er det øvre betydeligt højere end det nedre, som danner en Art lav Mezzanin. De anselige Vinduer for oven omgives af en ganske lav og flad Bue, medens de i Mezzaninen paa Nordsiden ere anbragte i en Blindingsbue med halvcirkelformet Afslutning, paa Sydsiden omfattede af ganske lignende flade Buer som i øvre Stokværk. Alle disse Blindinger have kun en Dybde paa 1 à $1\frac{1}{2}$ T. Flere Steder i Længdemurenes Ydersider og navnlig mod Syd ses fladbuede Murstik, der, da de sidde i omtrent samme Højde og til Dels ere ordnede med en vis Symmetri, uvilkaarligt lede Tanken hen paa ældre Vinduer og dermed tillige paa en fra den nuværende noget afvigende Fordeling af Bygningens Bjælkelag (Tavle I—II). Til ingen af disse Murbuer slutte sig dog lodrette, gennemløbende Fuger eller Rester af saadanne, der som Begrænsning ved Siderne jo maatte være til Stede, for at man med Sikkerhed turde udtale sig om Spørgsmaalet, og paa Længdemurenes Indersider til lade Forholdene ikke de nødvendige Undersøgelser. Et enkelt Sted i Bygningens Indre findes der imidlertid Spor, som vi senere ville komme til at omtale, og disse synes nærmest at pege hen paa, at Bjælkelaget mellem det nedre

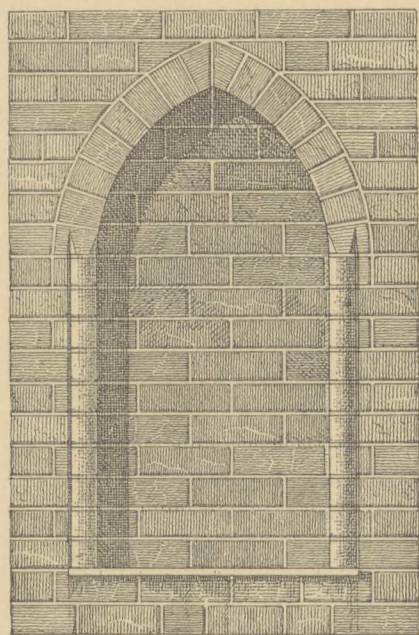

Fig. 2.

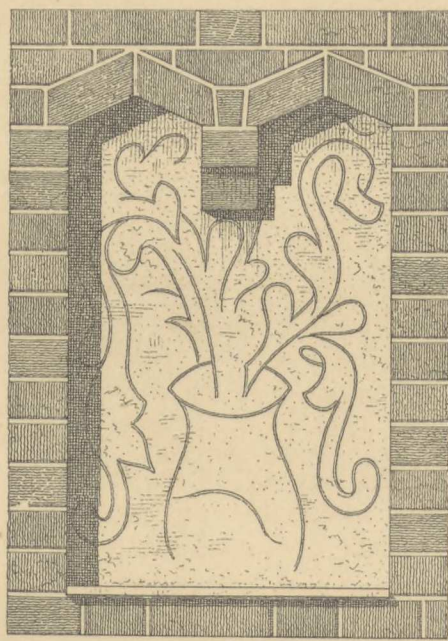

Fig. 3.

og øvre Stokværk i sin Tid er blevet sænket noget. Den nordre Længdemurs Indervæg viser paa to Steder blindede Lysaabninger, som begge findes i den Del ud for hvilken Halvtagsbygningen springer frem. Den ene ses i Mezzaninens østre Afsnit og i samme Afstand fra Gulvfladen som det nærmest tilstødende Vindue (1 Al. 13 T.). Den er i sin nuværende Skikkelse af firkantet Form og uden Lysningsskraaning; Bredden udgjør 1 Al. 9 T., Højden 1 Al. 10 T. Den anden, som ligeledes er firkantet, ses i det øverste Stokværks vestre Afsnit. Saavel ved Siderne som nede efter har den Lysningsskraaning, i hvilken den største Bredde beløber sig til 2 Al. 4 T. (Bundfladen 1 Al. $16\frac{1}{2}$ T.), medens Højden er 1 Al. 20 T. Afstanden fra Gulvet til den nedre Skraanings Overkant udgjør ca. 3 Al. 2 T., saaledes at denne ligger omkring halvanden Al. højere end Karmene i dette Stokværks Vinduer. Mellem denne tilmurede Lysaabnings Overside, der dannes af en Egebjælke, og Loftet er kun 8 T. Af disse tidligere Aabninger maa navnlig den sidst beskrevne antages at være gennembrudt i en forholdsvis sen Tid og med det Formaal fra Halvtagsbygningens Tag at skaffe lidt Lys ind til en temmelig mørk Gang, hvad man efter Tilmuringen ad anden Vej har opnaaet.

I Partiet vest for det ovenfor omtalte Knæk i Hovedfløjen er for oven saavel mod Nord som mod Syd anbragt en Række Blindinger, der paa først nævnte Side have Rundbuen, en noget fladtrykt Bue, og Spidsbuen til Afslutning, medens mod Syd kun Spidsbuen har funden Anvendelse. De ere alle en halv Sten dybe og indfattede af en Rundstav, som dels løber om hele Blindingen, dels kun strækker sig langs de lodrette Sider, saaledes at selve Buen staar med Stenens skarpe Hjørne til Profil. I sidste Tilfælde bære Rundstavene for oven et ét Skifte højt Trapez-Kapitel uden Dækplade og Ring (Tavle I—II og Fig. 2). Foruden de frit synlige Blindinger af denne Art ses under Halvtaget vest for Kvisten Rester af Rundstaven fra endnu en saadan, som er bleven ødelagt for ind til Tagrummet at skaffe en Aabning. Senere hen er denne, der faldt over Indgangsdøren fra Hovedtrappen til det øverste Stokværk,

bleven tilmuret og en Lem anbragt i Kvistens Sidevæg. Øst for Knækket forekommer ligeledes saavel mod Nord som mod Syd en Blindingsdekoration, men dels har denne en ganske anden Karakter end den nys beskrevne, dels er den anbragt betydeligt længere nede paa Muren. Blindingerne, der paa Sydsiden findes i to over hinanden murede Afdelinger, ere alle tagformet afsluttede og fremtræde i øverste Række navnlig saaledes, at to og to Afslutninger i Midten samles paa en fælles Kragsten, medens de i nederste Række ere holdte to og tre ved Siden af hinanden med en mellemliggende Pille paa en halv Stens Bredde. I en af disse Blindinger, der ligesom de imod Vest ere en halv Sten dybe, har man hvidtet Bundfladen og med sorte Omridslinjer malet en Vase med stiliseret Bladværk i, maaske Livets Træ. Paa det østre Afsnits Nordside ses nu kun én saadan Dobbeltblinding, over hvis tagdannede Afslutninger er muret en cirkelrund Fordybning (Tavle I—II og Fig. 3). — De udvendige Døre til Kjælderrummene ere udelukkende anbragte paa Bygningens Nordside, og sammesteds findes tillige de Lysaabninger, som ikke ere gennembrudte i en ny Tid. Øst for Halvtagsbygningen ses en Dør, to smaa Luger samt en dørformet Blinding¹⁾, der alle have Rundbuen til Afslutning og for Lugerne og Blindings Vedkommende ere omfattede af Led paa en halv Sten uden Profiler. Partiet, som dækkes af Halvtagsbygningen, indeholder to Døre: øst for Knækket en, der i sin nuværende Skikkelse i det mindste er stærkt omdannet, og vest for Knækket en, som afsluttes med en flad Bue og indrammes af et retvinklet Led. Vest for Halvtagsbygningen findes en fladbuet, med en spidsbuet Blinding omfattet Dør, en dørformet, spidsbuet Blinding, en rundbuet Dør, og en lille ligeledes rundbuet Luge. Af disse Enkeltheder ere de to først nævnte omgivne af Led paa en halv Sten med Skraakant; Lugen nuværende Form skyldes en ny Tid. I denne Forbindelse ville vi anføre, at der paa Sydsiden af Hovedfløjens vestre Afsnit umiddelbart ved Jorden og for største Delen dækket af denne ses en lav og bred, nu tilmuret Spidsbue (Tavle II og IV), der oprindelig har tjent til Aabning for et Vandløb. Dette finde vi formentlig ikke blot omtalt i et i Aaret 1605 udstedt Kongebrev under Betegnelsen »den gamle Aa igjennem Klostret«, men delvis tillige antydnet paa Resens Tegning²⁾. Løbet, der maa være kommet fra den østre Fløj, Bryggerset, eller maaske snarere fra det lavt liggende Terræn øst for denne, skraanede over Gaarden, som har stærkt Fald mod Syd, gik ind i den søndre Fløj, ud ad denne gennem den spidsbuede Aabning, og bøjede derefter hen til Møllen, som endnu i vore Dage — om end i ganske omdannet Skikkelse — i alt væsentligt indtager sin gamle Plads³⁾. — Under Bygningens Mure ses ingen Sokkel, og ved Gravninger, som ere foretagne paa forskellige Steder, fremkom ej heller Spor af en saadan. Ved den østre Del af Hovedfløjens Nordside stødte man vel i en Dybde af 13½ T. under den nuværende Jordlinje paa et 1¼ T. bredt Murfremspring, der havde en Højde paa ca. 8 T., men ved nærmere Eftersyn viste det sig kun at skyldes Unøjagtighed i Muringen, idet det med stadig aftagende Bredde svandt over i selve Vægfladen. Oversiden af Kampestensfundamentet laa paa dette Sted i Al. 10½ T. under den nuværende Brolægning; ved Nordsidens vestre Del fandtes Grundstenene allerede 13 T. under denne. — Det lavt liggende og fugtige Terræn, paa hvilket Bygningen er opført, har bevirket, at den navnlig øst for Knækket er sunken betydeligt saavel mod Syd som mod Øst, hvorfor man allerede tidligt har været nødsaget til at støtte dette Afsnit med Murpiller.

I Halvtagsbygningen ere Vinduerne saa godt som alle formede og udstyrede paa samme Maade som i Hovedfløjens Mezzanin; kun et enkelt er indlagt i en slankt formet, rundbuet Blinding, der helt rundt er profileret med en Rundstav. Af de tre Døre frembyde kun de to nogen Interesse. De ere fladbuede, i selve Buen forsynede med en Skraakant, og indfattede af en rundbuet Blinding. I denne Bygningsdels Nordside er indmuret tre smaa Tavler til Minde om større, paa forskellige Tider foretagne Restavurationsarbejder. Den ældste Tavle (over den midterste Dør) bærer Frederik II's Navnetræk og Aarstallet 1569, den næstældste Kristian V's Navnetræk og Paaskrift 1697 REPARER., og den yngste (over den østligste Dør) Kristian IX's Navnetræk og 1882.

¹⁾ I 3die Udgave af Traps Beskrivelse over Danmark er optaget en Skizze af Esrom Kloster, paa hvilken denne Blinding urigtigt er angivet som en Dør. At den for Aarhundreder siden har været det kan ikke komme Tegneren til Gode.

²⁾ Brevet, der er dateret Kjøbenhavn d. 30 Marts nævnte Aar (Sjællandske Registre XV, 12), giver os et saa fyldigt Billede af et betydeligt Foretagende, som den Dag i Dag udgjør et fremtrædende Træk i Esrom Egnens Fysiognomi, at vi, skjønt Klosteraaen kun nævnes i anden Række, meddele det *in extenso*. »Gjøre Alle vitterligt, at eftersom vi naadigst haver fortinget med Falentin Graver, at han paa sin egen Omkostning skal grave og forfærdige en Grøft ud af Esrom Sø ned til Møllen, som skal være 366 Roder lang, 10 Alen bred og 3 Alen dyb, og skal han kaste Jorden op alt sammen til den ene Side mod Mosen [Østsiden]. Desligeste skal han gjøre en Sluse ved Møllen og paa hver Side paa Slusen en Havn, saa man kan lægge to Baade i hver, og skal fornævnte Sluse være med to Skot [o: Skodder], hvortil vi naadigst skal lade forskaffe hannem saa meget Tømmer og Jærn, som kan Behov gjøres. Skal han og gjøre inden udi Søen udenfor fornævnte Møllegroft 4 Stenkister; enhver Kiste skal være 12 Fødder bred og saa lang, som han kan bekomme Træ dertil, hvortil vi og naadigst skal lade hannem forskaffe Tømmer, Jærnbolte og saa mange Sten, som Behov gjøres. Skal han og gjøre en Grøft af den gamle Aa igjennem Klostret paa 200 Roder lang, 6 Alen bred og 3 Alen dyb. Udi fornævnte den store Grøft, som gaar fra Søen indtil Møllen, skal han gjøre saa ved Siderne med Viser [o: Afvisere], som Behov gjøres, at Sandet ikke falder fra oven neder i Grøften igjen. For saadant hans Arbejde at fuldfærdige eftersom forskrevet staar have vi naadigst bevilget at ville lade give hannem 450 Rdlr., hvilke han efterhaanden og eftersom samme hans Arbejde gaar for sig til skal tilstilles af os elskelige Brede Rantzou, Statholder her udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn; dog skal hannem den sidste Rest ikke betales og fornøjes, førend fornævnte Arbejde er fuldfærdiget. Bedendes og bydendes fornævnte vor Statholder, at han fornævnte Falentin Graver efterhaanden og eftersom hans Arbejde tager Fremgang lader tilstille sin Betaling af fornævnte halvfemte hundred Rdlr., som vi hannem for samme Grøfter at fuldfærdige eftersom forskrevet staar naadigst haver tilsagt, naar han hos Eder derom lader gjøre Anfordring.« — Af Brevets Længdeangivelser paa de to Vandløb fremgaar, dels at Søen for ca. 300 Aar siden maa have strakt sig længere mod Nord end den nu gjør, dels — og fornemmelig —, at det Terræn, som den Gang hørte til Klostret, indtog et langt større Areal end senere ned i Tiden.

³⁾ Endnu i Mands Minde har en aaben Afløbsrende ført gennem Spidsbuen, hvor nu en Kloakledning ligger.

Hovedfløjens Indre er i Tidernes Løb undergaaet mange og gennemgribende Forandringer og indeholder nu forholdsvis lidet af arkæologisk og kulturhistorisk Værd. Kjælderen frembyder den Interesse at være dækket med Krydshvælvinger undtagen i de to vestre Rum, hvor svære Egebjælker danne Loftet. Maaden paa hvilken Hvælvingerne ere anbragte har været afhængig af Rummenes Udstrækning, saaledes at de dels i større eller mindre Antal slutte sig til lave og runde, efter Bygningens Længdeaxe opmurede Piller, dels kun ere spændte fra Mur til Mur med en Gjordbue som Skjel. I Buerne af nævnte Art forekommer saavel Spidsbuen som en lidt fladtrykt Rundbue, og Krydsribberne bestaa overalt af en halv Sten uden Profiler. Nogen Forskel i Hvælvingernes Udstyrelse i Bygningens østre og vestre Parti lader sig ikke paavise. Den største Højde under deres Kapper har fra først af beløbet sig til ca. $4\frac{1}{4}$ Al., men er nu de fleste Steder noget mindre, da man Tid efter anden har hævet Gulvene en Del. Længst mod Øst gaar saaledes Højden mellem Gulv og Loft ned til ca. $3\frac{1}{2}$ Al. Mellem de enkelte Rum har der været fladbuede Døre, som alle forlængst ere tilmurede. I den østre Kjælders sydvestre Hjørne findes en med en flad Tøndehvælving dækket Bagerovn (»Broder Rus' Kjælder«), fra hvilken et Skorstensrør (11×11 T.) lader sig følge gennem Ydermuren i hele dens Højde. Flere af Hvælvingerne have i Tidernes Løb vist sig saa skrøbelige, at man har været nødsaget til at støtte dem med murede Piller, og af de to vestligste synes der at være foretaget en delvis Ombygning og Udvidelse mod Vest.

I Mezzaninen forekommer af mere ejendommelige arkitektoniske Enkeltheder en slankt formet Blinding, der er anbragt i den søndre Indervæg tæt øst for Muren, som danner Skjellet mellem Bygningens tvende Hovedafsnit. Den er 1 Al. $17\frac{1}{2}$ T. høj, 17 T. bred og $4\frac{1}{2}$ T. dyb og afsluttes for oven med to flade Buer, der i Midten samles

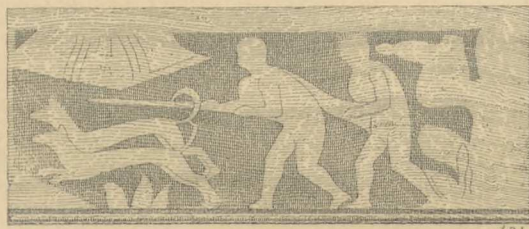

Fig. 4.

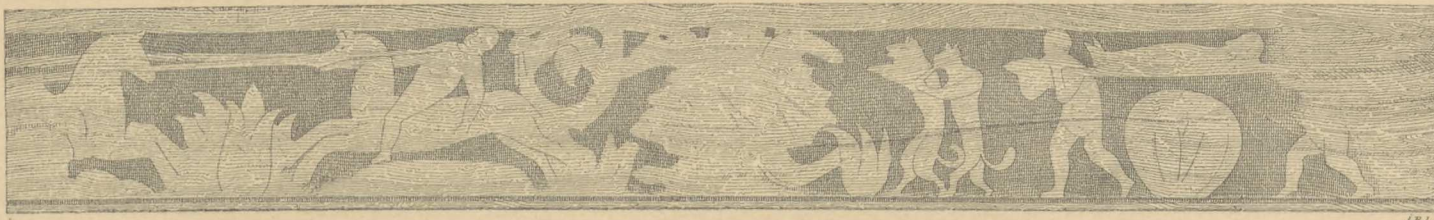

Fig. 5.

paa en Kragsten. Foruden denne Blinding, hvori der formentlig har været anbragt et lille Krucifix eller et Helgenbillede, ses paa den nævnte Skillemurs østre Side nærmest Syd endnu en saadan, hvis Underside ligger i en Afstand af 3 Al. 3 T. over Gulvet. Denne Blinding, som vi senere komme tilbage til i anden Forbindelse, er fladbuet, har en Højde paa 1 Al. til en Bredde paa 11 T. og indrammes af en $\frac{1}{2}$ Sten dyb Yderblinding, hvis øvre afsluttende Del nu er skjult over Loftet¹⁾. — I samme Stokværk findes paa Loftsbjælkerne over en øst for Hovedtrappen afskilret Gang Rester af med Oliefarve malede, meget primitive Billeder. Paa en af Bjælkerne har man længst til højre afbildet to Mænd, som bære en Død paa en paa deres Skuldre hvilende Baare. Under denne er angivet en stor, nærmest pæreformet Gjenstand af ubestemmelig Art, maaske en Busk. Foran Mændene gaa to musicerende Ræve; den ene blæser paa Trompet, den anden synes at spille paa Fiolin. Derefter følger en saa stærkt medtagen Figur, at en Tydning af den er umuliggjort²⁾, og sidst i Rækken har man malet to Riddersmænd til Hest, der med fældede Lanser ride mod hinanden. Den ene Rytter er truffen og synker bag over (Fig. 5). Det er muligt, ja vel ret sandsynligt, at den samlede Billedrække indeholder en Fortælling. Paa en anden Bjælke er henimod den venstre Ende bevaret Rester af en Jagtscene (Fig. 4), og dette Æmne findes ligeledes behandlet paa en tredje, der viser os en Kronhjort, forfulgt af to Hunde. Paa denne sidste Bjælke kan læses Bogstaverne I N T D. Langs Undersiderne spores flere Steder Blomsterstængler. De fleste af Figurerne staa med Egetræets Farve paa sort Grund, og de ydre

¹⁾ Af begge Blindinger foreligger Tegning i Forf.s Indberetning til Nationalmuseet om Klostret. Den sidst omtalte lader sig for den nedre Dels Vedkommende se paa Tavle III, Tværnittet.

²⁾ Paa en ældre, i Nationalmuseets antikv. topogr. Arkiv opbevaret løselig Skizze har Tegneren i denne Figur set en stor, springende Drage, en Opfattelse, som de tilbagestaaende Rester næppe kan siges at støtte.

Omrids af Lemmer m. m. ere givne med brunrøde Linjer. Undtagelsesvis — som paa Bjælken med Hjorten og Hundene — ere Figurerne sorte paa lysere Bund. Spor af Farvedekoration findes yderligere paa en Del Bjælker, som ligge i Forlængelse af de nys beskrevne, men her synes Udsmykningen at have indskrænket sig til paa Undersiden malede, sammenkjædede Cirkelringe. Hvad angaar disse Arbejders Alder, der næppe er den samme for dem alle, da synes de ældste nærmest at maatte henføres til den ældre Renaissancetid. — Halvtagsbygningens Indre frembyder Intet af særlig Interesse. Foruden en Del Smaarum indeholder den to Trapper, af hvilke den ene er en Vindeltrappe af Træ.

Efter i det foregaaende navnlig at have dvælet ved Bygningen, saaledes som den fremtræder for den umiddelbare Betragtning, ville vi gaa over til en nærmere Undersøgelse af dens enkelte Partier. Det viser sig da snart, at den ikke skyldes én Støbning, men i de store Træk hidrører fra tre forskellige Perioder, idet Hovedfløjen er opført i to Gange og Halvtagsbygningen igjen senere føjet til den¹⁾. At Hovedfløjen skriver sig fra tvende Byggeperioder fremgaar allerede deraf, at Længdemurene ere fortandede i hinanden ved det ovenfor omtalte Knæk, og bekræftes yderligere dels af den forskellige Karakter i Blindingsdekorationen øst og vest for dette, dels af, at Længdemurene ikke have samme Tykkelse i begge Afsnit. Vest for Øgningen maale de nemlig fra Kjældergulvet og til Mezzaninens Loft 1 Al. 10 T. og fra dette til Gesimsen 1 Al. $4\frac{1}{2}$ T., medens de øst for Øgningen kun til Mezzaninens Gulv have den først nævnte Tykkelse og i Resten af Højden ere en halv Sten tyndere. Den senere Opførelse af Halvtagsbygningen røber sig noksom derved, at Skiftelejet er et andet end i Hovedfløjen. Middelalderlig Skiftegang (som Regel to Løbere fulgte af én Binder) træffe vi gennemført, naar undtages i de tredive øvre Skifter i den nordre Mur øst for Halvtagsbygningen, i et Par Skifter for oven mod Syd, samt i den østre Gavls Yderside, saavidt denne kan ses²⁾. De til Bygningen anvendte Tegl ere af meget forskellige Dimensioner. Exempelvis skal anføres, at der i det vestre Afsnits søndre Mur for neden findes Sten, af hvilke der gaa sex Skifter paa en Alen, derefter følger et Stykke, hvor Stenene ere saa meget tyndere, at en Alen indeholder syv Skifter, og i det øvre Parti træffe vi igjen den sværere Tegl. Rent undtagelsesvis lader den for den ældre Middelalder saa karakteristiske riflede Tegl sig paavise, saaledes f. Ex. i det vestre Afsnits Sydside. At denne Mangel paa Ensartethed i Stenenes Størrelse og Behandling indenfor visse Grænser maa tilskrives et noget vexlende Svind i Brændingerne og Leveringer fra forskellige Teglovne kan næppe betvivles, men Uensartetheden er, som paavist, sine Steder saa stor, at den ikke fyldestgørende lader sig forklare ad disse Veje, og den Antagelse synes da kun at staa tilbage, at man delvis har benyttet sig af Materialet fra ældre, nedbrudte Bygninger³⁾.

Hvilken Del af Hovedfløjen, der er først opført, lader sig ved en Betragtning af Bygningens Ydre ikke afgjøre med fuld Sikkerhed. En Sammenligning mellem de arkitektoniske Enkeltformer frembyder ingen ret paalidelige Holdepunkter, thi medens Blindingsdekorationen i det vestre Parti sikkert nok maa siges at have en ældre Karakter end den i det østre, saa møde vi nærmest det omvendte Forhold i de Lysaabninger, Døre og Blindinger, som knytte sig til Kjælderne under de tvende Afsnit. Tvivlen hæves dog snart ved en Undersøgelse af Bygningens Indre, idet det nemlig viser sig, at Østsiden af et af de svære Skillerum netop svarer til Øgningerne i de to Længdemure. Det vestre Afsnit er altsaa det ældste, i hvilket den nuværende Skillerumsmur har dannet Østgavlen⁴⁾. Et yderligere Vidnesbyrd herom have vi i, at den ovenfor omtalte fladbuede Blinding paa dette Sted (S. 6 og Tavle III, Tværnittet) ved nærmere Eftersyn viser sig fra først af at have været en Lysaabning, som paa Gavlmurens Inderside omfattedes af en 2 Al. 3 T. bred, nu fuldt udmuret Blinding. Da dennes lodrette Sider fortsætte sig umiddelbart op til Bjælkeloftet, maa vi altsaa antage, at en afsluttende Bue findes skjult højere oppe, og hertil knytter sig da bl. a. igjen vor tidligere fremsatte Formodning om, at Bjælkelaget mellem Mezzaninen og det øverste Stokværk er blevet sænket. — Hvad angaar den stumpe Vinkel, hvori Bygningens ældre og yngre Afsnit støde til hinanden, da lader den sig næppe forklare som en blot og bar Skjødesløshed af den Art, hvortil vi jo forøvrigt ingenlunde savne Analogier i vor Middelalders Arkitektur. Snarere maa det vel antages, at man, da det viste sig, hvor usikker Grunden var øst for den allerede staaende Bygning, ved Forlængelsen har set bort fra den givne Murflugt og søgt at naa fastere Bund ved at lægge Gavlen noget mere i Nord, hvor Terrænet begyndte at højne sig. Tænke vi os det vestre Partis Murlinje fortsat mod Øst, da viser det sig, at Bygningens sydøstre Hjørne vilde være kommet til at ligge ca. $2\frac{3}{4}$ Al. længere mod Syd end det nu gjør. Jordsmonnet viste sig ikke desto mindre at være for svagt til at bære den nye Bygning; den sank betydeligt saavel mod Øst som mod Syd, saa at man maatte støtte den med Murpillen. Ogsaa en anden Forklaring paa Tilstedeværelsen af Knækket i Muren lader sig dog fremsætte, den nemlig, at man har haft

¹⁾ Paa vor Plantegning ere de ældste Murpartier behandlede med den mørkeste Tone.

²⁾ Ved en løselig Betragtning af Taggavlen her faar man det Indtryk, at den er muret i Munkeskifte, men ser man nærmere til, da viser det sig, at dette fornemmelig er fremkommet ved, at man har malet en Del af de lodrette Kalkfuger røde, saaledes at to og to Bindere tilsyneladende udgjøre én Løber.

³⁾ I Forf.s Indberetning til Nationalmuseet er der nærmere gjort Rede for Teglenes forskellige Størrelse.

⁴⁾ Øgningen fremtraadte tidligere med større Klarhed end nu, idet paa Sydsiden alle de sidste Løbere sprang lidt frem foran den østre Forlængelse. Ved Bygningens senest foretagne Istandsættelse bleve disse Fremspring afraspede, saaledes at Vinkelen mellem det ældre og yngre Bygningsafsnit markeredes i de enkelte Løbere.

til Hensigt at naa hen til Hjørnet af en allerede for Haanden værende Bygning i Øst¹⁾. — Med Hensyn til de forskellige Perioder, i hvilke Bygningens tre Afsnit ere opførte, da maa de alle antages at ligge indenfor den yngre Middelalder. Det vestre Parti gaar næppe længere tilbage end til det 14de Aarhundredes Midte, det østre er formentlig henved et Hundredeaar yngre, og Halvtagsbygningen skyldes vel nærmest Slutningen af det 15de eller Begyndelsen af det 16de Aarhundrede.

Den ældste betydeligere Forandring, vi nu ere i Stand til at paavise ved Bygningen, synes at være den, at der over Kjælderens er bleven spændt Hvælvinger. At disse ikke høre til det oprindelige Anlæg fremgaar bl. a. deraf, at de kom til at medføre Tilmuringen af den vestlige, paa det østre Afsnit værende Dør, saaledes at denne blev omdannet til en Blinding. Udmuringen er foretaget med Munketegl, der, saavidt man kan skjønne, ere lagte i middelalderligt Skifte. Vi udtalte ovenfor, at der i Halvtagsbygningens Mur er indsat tre smaa Tavler til Minde om paa forskellige Tider udførte Omdannelser og Istandsættelser. Den ældste af dem med Aarstallet 1569 peger utvivlsomt hen til meget betydelige Arbejder. Vinduerne i Hovedfløjen og største Delen af dem i Halvtagsbygningen skrive sig formentlig fra dette Aar, til hvilket vi sikkert tillige maa henføre Udstyrelsen og den delvise Ombygning af Gavlparterne samt Fornyelsen af det øvre Murværk paa det østre Afsnits Nordside. Kvisten paa Halvtagsbygningen frister stærkt til at henføre den som Helhed til Frederik II's Dage, men den fremtræder i det mindste nu, efter til Dels at være ombygget for nogle Aar siden, med fuldt gennemført Munkeskifte, en Muremaade, der sikkert intet Steds her hjemme har funden Anvendelse saa sent som langt hen i det 16de Aarhundredes anden Halvdel²⁾. Lugen vest for Kvisten — dog med Undtagelse af den gennembrudte Laage, der kun er faa Aar gammel — samt de ældste Partier af Farveudsmykningen paa Mezzaninens Bjælker, ja maaske selve disse, tør antages at hidrøre fra denne Tid.

Den under Kristian V i 1697 satte Mindetavle maa i det væsentlige knytte sig til Arbejder, der ere foretagne i Bygningens Indre. Trapperne skrive sig saaledes sikkert fra denne Tid, ligesom ogsaa de fleste af Dørindfatningerne pege hen til Forandringer fra Aarene omkring 1700.

Tavlen med Kristian IX's Navnetræk og Aarstallet 1882 er anbragt til Minde om en Restavration af Hovedbygningens Ydre og andre allerede Aaret forinden udførte Arbejder (jvfr. S. 3). Hele det store Hus havde man gennem lange Tider dækket med Overkalkninger, og disse bleve nu fjærnedes, saa at de gamle, røde Mure atter kom til Syne. Udbedringer foretoges paa talrige Steder — Vestgavlen er saaledes i det væsentlige beklædt med nye Tegl —, Halvtagsbygningens Kvist blev delvis ommuret, en hel Række Vinduer gennembrødes i Kjælderens søndre Mur, og Kjældergulvet sænkedes en Del. Det foregaaende Aar havde man nedbrudt den østre, noget brøstfældige Fløj, af hvilken, som tidligere omtalt, det søndre Afsnit var gammel Grundmur. Fra hvilken Tid denne Bygnings ældste Partier hidrørte, vide vi ikke, og meget maa det beklages, at der — saavidt Forf. bekjendt — ikke foreligger en af Tegninger ledsaget Beskrivelse af den³⁾. Resens Skizze af Fløjen synes nærmest at pege hen paa, at dens til hans Tid bevarede Taggavl stammede fra Frederik II's Dage. Samme Aar som den gamle Fløj blev nedbrudt rejstes den nuværende Staldlænge. Som Helhed fremtræder den særdeles fordringsløst og uden stilistisk Mærke; Taggavlen er udstyret ligesom de tilsvarende Partier paa Hovedbygningen (Frederik II's Tid), og Murene ere overalt opførte af store, røde Tegl i middelalderlig Skiftegang med delvis Anvendelse af det gamle Materiale. —

De tilbagestaaende Rester af Esrom Kloster i Forbindelse med Stedets historiske Betydning have gjentagende Gange bevirket, at der dels paa Foranstaltning af Nationalmuseet, dels med Bekostning af Carlsberg-Fonden er foretaget Gravninger, for om muligt at komme til Kundskab om Beliggenheden og Udformningen af Klosters tilintetgjorte Bygninger, især da af dets Kirke. Der kan jo sikkert ikke herske nogen Tvivl om, at Stiftelsen her i Anlæggets Hovedtræk har svaret til vore andre mere anselige Klostre fra den ældre Middelalder. Vi maa altsaa antage, at dets egentlige Kjærne har dannet et firfløjet Bygningskomplex, i hvilket den nordre Fløj udgjorde Kirken med Koret vendende mod Øst. De fleste af de foretagne, til Dels kun mindre omfattende Gravninger ere skete i Terrænet nord for den østre Fløj, idet man gik ud fra den Forudsætning, at denne og Bygningen i Syd dannede de to Sider af Rammen omkring den gamle Klostergaard. Denne Formodning maatte siges at finde Støtte bl. a. deri, at de oprindelige Døre og Lysaabninger ind til de underste Rum alle vende ind til Gaardspladsen. Gravede man nu altsaa paa det nævnte Sted og tilstrækkelig langt mod Nord, mente man dels at finde Nordgrænsen for den østre Fløj, dels at støde paa Kirkens Kor. Undersøgelserne, der flere Steder hemmedes paa mangehaande Maader, førte dog ikke til noget positivt Resultat, og Grunden dertil lod sig søge i, at man øjensynligt atter og atter og til højst forskellige Tider havde brudt ned og paa nye Fundamenter bygget op igjen. At Kirken har haft Plads i nordlig Retning for den tilbagestaaende Bygning maa dog — med særligt Henblik til Terrænforholdene — anses som givet; men et andet Spørgsmaal er, om man ikke hidtil har foretaget Undersøgelserne for langt imod Øst. Øgningen i

¹⁾ Denne sidste Opfattelse udtaltes af Arkitekt, Prof. H. Storck ved det kgl. nordiske Oldskrifts-Selskabs Besøg i Esrom i Sommeren 1895.

²⁾ Til de af Kongen i 1562 ved Frederiksborg Slot opførte Udenværker med de svære, runde Hjørnetaarne er den store, røde Tegl benyttet, men der er overalt muret i moderne Skiftegang. Vinduesformerne her, Zikkurmuringerne langs Taggavlens Skraasider m. m. svare ganske til, hvad vi træffe i Esrom.

³⁾ I Nationalmuseets antikv. topogr. Arkiv haves et løseligt Grundrids.

den søndre Fløj viser jo nemlig, hvor Østgrænsen i ældre Tid har været, og ud for denne maatte man da med nok saa stor Sandsynlighed vente at træffe Kirkens Korparti. — Ogsaa paa den vest for Klostret liggende Mark (Matrn. 3 a) har man ladet foretage Gravninger. Allerede Resens Skizze indeholder en Antydning af, at Bygningerne have strakt sig der ind, idet vi jo dels se, at den nordre Hegnsmur er raat afbrudt mod Vest, dels kun træffe et Plankeværk til Begrænsning for Gaarden her, og Oplysninger, som lade sig indhente paa Stedet, bekræfte fuldt ud, at Marken har hørt til Klostrets bebyggede Areal (jvfr. S. 2 Anm. 10 og S. 3)¹⁾. De hidtil foretagne Undersøgelser have bl. a. ført til det Resultat, at der har staaet en fra Middelalderen hidrørende anelig Bygning, hvis Længdemure strakte sig i Retningen Øst til Vest²⁾. Vestlig i Marken ned mod Aaen kan man følge et i Nord og Syd gaaende lavt Bakkedrag, der sikkert antyder, at der paa dette Sted findes Rester af Ringmurens vestre Del. Til disse lagttagelser kan yderligere føjes, at den Vej, som nu løber langs Klostrets Vestside hen til Møllen og danner Skjellet mellem Klostrets Grund og den nævnte Mark, for største Delen tilhører en forholdsvis ny Tid. I det mindste saa sent som i 1810 udgik Vejen til Møllen fra Esbønderup-Helsing Landevej og omtrent 86 Al. vest for det Sted, hvor Aaen nu løber under denne. Vejen, der i det væsentlige er bleven bygget som en Dæmning hen over et meget sidt Terræn og øjensynligt med Flid er lagt udenfor Marken Matrn. 3 a, lader sig endnu følge — det nærmeste Stykke ved Møllen tilhører ganske det oprindelige Anlæg — og er sikkert meget gammel. Paa det Sted, hvor Møllevejen gik over Aaen, stod endnu for et Par Aar siden Rester af Pæleværk tilbage. I denne Forbindelse ville vi yderligere nævne, at bestemte Spor af en anden, til Dels nedlagt Vej, som formentlig i sin Tid har dannet Nordgrænsen for Klostergrunden, findes nord for Esbønderup-Helsing Landevej og omtrent ud for det nordvestre Hjørne af Skoleloden, der begrænses af Aaen. Her ses ret betydelige Levninger af svært Pæleværk fra en Bro, og selve Vejen, der ligesom

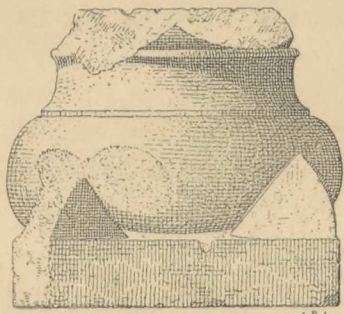

Fig. 6.

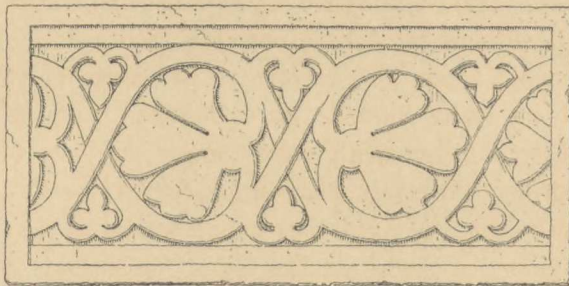

Fig. 7.

Møllevejen i stor Udstrækning er opdæmmet, lader sig hinsides Aaen følge ind i den lille Kratskov, Sodemark kaldet, hvor den som en lav, overgroet Vold først løber i vestlig Retning og omtrent i Flugt med Vejen fra Kanalbroen, og derpaa i endnu farbar Stand bøjer mod Syd, indtil den træffer Esbønderup-Helsing Landevej godt et hundrede Alen vest for det Sted, hvor den gamle Møllevej stødte til denne³⁾.

Ved Gravningerne nord for den nye Staldbygning optoges en Del løst liggende Gjenstande af forskellig Art. Først blandt disse nævne vi en ca. 10 T. høj, af skaansk Sandsten huggen Søjlefod, der næppe er yngre end fra det 13de Aarhundredes Begyndelse (Fig. 6). Af Brændtlers-Sager fortjene at anføres en fra en Frise eller et Baand hidrørende Munketegl af almindelig Størrelse, hvis Flade er udstyret med et Ornament, der nærmest peger hen til den ældre gotiske Periode (Fig. 7), en Del Formsten med forskellig Profilerings, smaa glaserede Gulvfliser, større saadanne uden Glasur, samt Brudstykker af rigt ornamenterede og sort Glasur paabrændte Kakler fra Renaissancetiden⁴⁾. Ligeledes fandtes en Del rhombusformede Ruder af Glas (største Længde 4 T. 7 L., do. Bredde 3 T. 2 L.) med Mærker af Blyindfatning, to smaa Glasstykker, hvorpaa Spor af en med hvid Farve udført Dekoration, og en 6 $\frac{3}{4}$ T. høj Flaske af tykt Glas (Fogliette-Form). Af Mønter optoges tre, der hidrørte fra Erik af Pommerns, Kristian IV's og Frederik V's Tid samt en Regnepenget med Ludvig XIV's Brystbillede og det franske Vaaben.

Førte de hidtil foretagne Gravninger ikke til Klarhed over Bygningernes indbyrdes Beliggenhed, saa bragte de paa andet Omraade Oplysninger til Veje, som dels i sig selv frembyde Interesse, dels tilkjendegive os, at vi ere paa det rigtige Spor med Hensyn til Stedet, hvor Kirken har staaet. Vi sigte hermed til, at Undersøgelserne have bragt for Dagen store Partier af Klostrets Kirkegaard, hvor der ordnet i Rækker findes Grav ved Grav, som for

¹⁾ At den søndre Fløjs vestre Taggavl er givet med en meget uregelmæssig Linje bør vel kun opfattes som en Skjødsløshed fra Tegnerens Side.

²⁾ Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1879, S. 239

³⁾ Jvfr. Kongebrevet fra 1477 S. 2.

⁴⁾ I Nationalmuseet findes en ca. 8 $\frac{3}{4}$ T. lang, 5 T. høj og 4 T. bred Tegl, hvis ene med Glasur dækkede Ende er udformet som Forkroppen af en fantastisk Dyreskikkelse, der med Poterne omfatter en i Brystbillede modelleret, skjægget Mand, en Fremstilling af Judæ Løve, vi under forskellige Former kunne paavise i flere af vore i Brudsten udførte Skulpturer fra den ældre Middelalder. Stenen er funden ved Pløjning paa en af Engene om Esrom, hvor der tidligere har staaet Bygninger. Afbildet i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1879 S. 243.

Hovedmassens Vedkommende synes at maatte henføres til det 13de Aarhundrede. Kirkegaarden har strakt sig navnlig nord og øst for Klostrets nuværende Gaardsplads, og i først nævnte Retning træffe vi allerede paa Grave i en Afstand af højst 12 Al. udenfor denne, medens de fjerneste, der næppe angive os Nordgrænsen, ligge henved 80 Al. fra Gaarden¹⁾. Gravene, hvis øverste Del man støder paa i en Dybde af mellem ca. 18 T. og godt 1½ Al. under Jordoverfladen, have for det langt overvejende Antals Vedkommende den almindelig kjendte Form. Til Ligets Hoved er muret et særskilt tresidet Rum, ved Skulderstedet findes den største Bredde, og Fodenden er som Regel nogle Tommer smallere end dette. Dybden beløber sig i Almindelighed til ca. 12 T. (tre Skifter), og af disse er det øverste i begge Længdesider trukket lidt tilbage for at tilvejebringe en Fals, hvori de tagstillede Dæksten kunne hvile. Til disse sidste har man ikke benyttet almindelige Munketegl, men store, firkantede Teglstensfliser, der ere brændte særligt til dette Brug. Hosstaaende Afbildninger (Fig. 8 og 9) vise os en saadan Grav i uaabnet og aabnet Stand. I enkelte Tilfælde havde man muret Længdesiderne noget udbuede, vistnok for bedre at kunne modstaa Trykket af den ydre Jordmasse. Ved ingen af Gravene fandtes de andensteds fra saa velkjendte smaa Siderum til Lerpotter med Trækul i. Ligene vare nedlagte med Armene snart hvilende langs Siderne, snart krydsvis samlede over Bækkenet; Rester af Ligdragt, Mønter o. a. l. sporedes ikke i nogen af Gravene²⁾.

Paa Resens Tegning af Klostret ses en Art Palissadeværk, der fra Møllen i en Halvkreds strækker sig syd og øst om Bygningerne. I Terrænet mod Syd, der indtil for et Par Aar siden dannede en sid, i fugtige Tider ganske

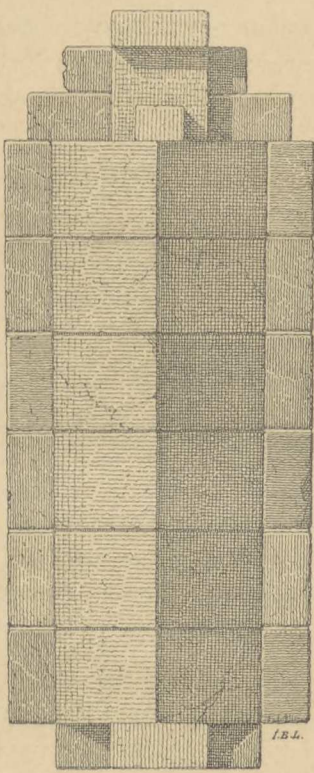

Fig. 8.

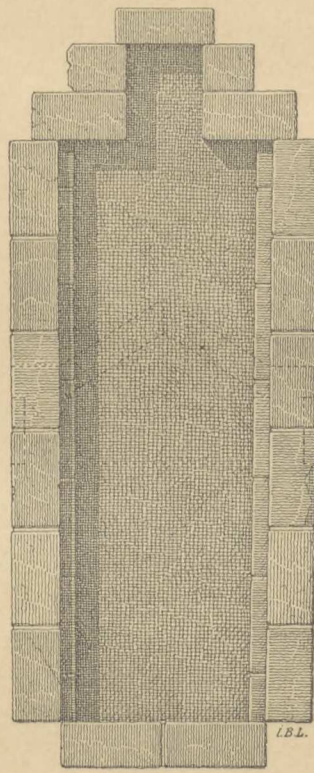

Fig. 9.

ufarbar Eng, som ligger betydeligt under den højeste Vandstand i Mølleaaen, kan man i en Afstand af ca. 230 Al. fra Klostrets Fod følge et lavt Højdedrag, hvis Længde nu beløber sig til ca. 125 Al., medens Bredden kun udgjør ca. 15 Al.. Da Regelmæssigheden, hvormed denne Ryg strækker sig hen over Engen, gjorde det mer end sandsynligt, at den ikke var en naturlig Hævning, lod Forf. den gennemgrave, og det fremgik ogsaa strax af Jordsmonnets Karakter, at man havde en opkastet Vold for sig. Midt i denne og godt halvanden Al. under Grønsværet stødte man paa en ca. 8 T. tyk Pæl, til hvilken der var fastgjort Rester af en svær Egeplanke, og da Jorden til begge Sider dels viste sig at have været opgravet, dels indeholdt Stykker af forarbejdet Træ, saa synes det altsaa, at vi her havde Levninger af den hos Resen angivne Pælerække for os. I hvilket Øjemed dette Arbejde er foretaget er ikke ganske klart. Til Skjel havde en Grøft jo været tilstrækkelig, og Pælene midt i Volden forbyde at opfatte denne — hvad der i og for sig laa nærmest — som en Vejbane. Saafremt Egeplankerne have været faldende ind i

¹⁾ Paa et Par i Museets Arkiv beroende, af Maler Martin Olsen i Esbønderup udførte Kortskizzer angives Kirkegaarden for en Del tillige at have strakt sig mod Vest. Yderligere findes afsat en Gravplads paa det Sted, hvor den gamle Vej til Møllen bøjede af fra Esbønderup-Helsinges Landevej.

²⁾ Planer over alle de udførte Gravninger foreligge i Nationalmuseets antikv. topogr. Arkiv. Paa en af de i ovenstaaende Anmærkning omtalte Kortskizzer er vist et Par rektangulære Grave, som ved alle fire Yderhjørner ere udstyrede med en Rundstav. For De, der maatte interessere sig for det her omhandlede arkæologiske Æmne, henvises til Forf.s Indberetninger i Museets Arkiv om Gravundersøgelser paa Roskilde Domkirkegaard og i Domkirken.

hverandre, kan det maaske tænkes, at det hele har dannet en Dæmning med tilhørende Spundsvæg for paa de regnfulde Aarstider og ved Tøbrud at hæmme Vandets Indtrængen op imod Klosters Grund. I denne Forbindelse skal det bemærkes, at man saa sent som i Treserne saa sig nødsaget til at forhøje Diget ved Aaens Østside for at undgaa Oversvømmelse. —

At en saa anset og rigt doteret Stiftelse som Esrom Kloster ved Middelalderens Slutning har indeholdt mange værdifulde Arbejder af forskellig Art siger sig selv. Fra dets Kirke, hvor saadanne jo navnlig havde hjemme, nævnes af Altere foruden Højalteret (S. 1) tillige Hellig-Kors' Alter, de 11,000 Jomfruers Alter, Apostlen Jakobs, Biskop Nikolaus', Kong Olafs, st. Gertruds og st. Julianes Alter samt Altre for Klosters Grundlægger, Biskop Eskil, og en Adelsmand ved Navn Jon Jonsen (Litle)¹⁾. Kun ganske enkelte Stykker, der med større eller mindre Sikkerhed tør henføres til Kirkens Inventarium, ere bevarede til vore Dage. I Nationalmuseet opbevares saaledes en prægtig, af Egetræ forarbejdet Abbedstol, der ifølge en Tradition skal være kommen fra Esrom til St. Olai Kirke i Helsingør, hvor den henstod ved Indgangen. Den er udstyret med to Sæder, hvorover der løfter sig rigt udskaarne Baldakiner, og for oven læses, at den stammer fra Aaret 1472 (*»Año · dñi · mcdlxxii · completv · ē · hº · op?«*). — Paa Herregaarden Holmegaard nordøst for Næstved findes en stærkt medtagen Altertavle (et Alterskab), der i en samtidig Indskrift oplyser os om, at den er bekostet til Minde om Abbed Peder i Esrom Aar 1496 (*»Memoria · reverendi · in · xpº · patris · petri · abbatis · in · esrom · ano · dñi · mccccxvi«*)²⁾. Tavlen, som er kommen til Holmegaard fra den nærliggende Holme-Olstrup Kirke, er et dygtigt skaaret, med Farver og Forgyldning rigt udstyret Arbejde, der indeholder et Hovedfelt og fire mindre Felter, to til hver Side. I Hovedfeltet ses en Fremstilling af Korsfæstelsen, blandt hvis Figurer findes et Billede af Stifteren, Abbed Peder, medens Sidefelterne vise os: Kristus, der falder i Bernhard af Clairvaux' Arme, st. Julia, st. Ursula og st. Felicitas tilligemed en anden Helgeninde, som ikke synes at lade sig nærmere bestemme. Fløjene,

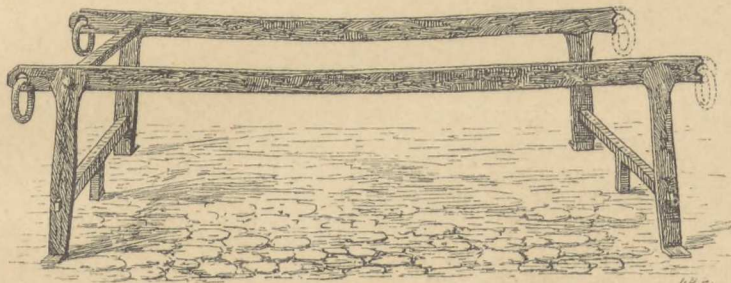

Fig. 10.

der nu ere skilte fra Tavlen, havde paa Forsiderne Gjengivelser af Apostlene, af hvilke fire ere bevarede og siden 1863 have været anbragte paa Prædikestolen i Rislev Kirke, og paa Bagsiderne fandtes efter Datidens Skik Malerier, som paa svage Rester nær ere tilintetgjorte³⁾. — Endnu ville vi anføre, at det lille, til Dels ypperligt malede Alterskab, som gennem lange Tider har hængt over Korbuen i Nøddebo Kirke, muligvis kan være kommet fra Esrom. Dette Arbejde, hvis Alder maa sættes til ca. 1520, har paa selve Tavlen et Billede af Kristus paa Korset med Maria Magdalena, Maria og Johannes, og paa Fløjene en knælende Borger og hans Hustru, Alterets Stiftere, med deres Skytspatroner, henholdsvis Apostlen Bartholomæus og Mathias⁴⁾.

Vi omtalte ovenfor (S. 2), at der i Aaret 1600 paa Esrom blev optaget en Inventarfortegnelse, og meddele her, hvad der fandtes af Bohave m. m. i et Par af de betydeligste Værelser. Udstyrelsen viser sig til Dels at have været meget mangelfuld, og flere Steder faar man et næsten pulterkammeragtigt Indtryk, hvad der vel nærmest skyldes, at Rummene ikke holdtes saa ganske i Orden, naar Kongen med Følge ikke opholdt sig paa Klostret. I Kongens Kammer fandtes: »Tre Skiver [5: Borde], to svarrede [5: drejede] Stole, ubrugelige, to lange Bænke, en panelet Bænk, en liden Bænk.« I Dronningens henstod: »To formalede Skiver, to andre Skiver, tre Sengesteder, to Langbænke, en liden Bænk, fire gamle massive Messing Fiskepander (ubrugelige), to svarrede Stole (ubrugelige).« Nok saa stor Interesse frembyder det at erfare, at der over Abbedens Rustkammer stod »en gammel Kiste fuld af Harnisker, dér iblandt fire Stormhatte, aldeles ubrugelige.« En Inventarieliste, som er affattet fire Aar senere, gjør nærmere Rede for Kistens Indhold, der siges at bestaa af »31 Stykker smaa og store Harnisk og Stormhuer.« Fra Borgegaarden nævnes foruden to Slibestene en »spansk Kappe«.

Til vore Dage er der paa Esrom Kloster kun bevaret saare faa Gjenstande af kulturhistorisk Værd. I Kjælderens under den gamle Bygningens østre Del henstaar den allerede hos Resen afbildede og beskrevne saakaldte »Broder Ruses Rist«. Dette af Smeddejærn raat forarbejdede Stykke (Fig. 10), som en lokal Tradition knytter til

¹⁾ Cod. Esrom.

²⁾ Peder Andersen var Abbed i Esrom fra 1485—96. Daugaard: Danske Klostre, S. 234.

³⁾ Francis Beckett: Altertavler i Danmark, S. 51 flg. og Tavle XIX.

⁴⁾ Sammesteds S. 155 flg. og Tavle LXI.

Krøniken om Klosters af Djævelen besatte Mesterkok, Broder Rus, har oprindelig haft en Længde paa ca. $3\frac{1}{4}$ Al., medens Bredden er godt 1 Al. og Højden 21 T.¹⁾ At dette Lad i belastet Stand har været bestemt til at udsættes for Paavirkning af Ild kan ikke betvivles, ja dennes Indflydelse røber sig endog i Længdestykkernes svage Bøjning nedad. De store Ringe i de fire Endepartier ere sikkert blevne anbragte for gennem dem at stikke Stænger, saa at Laddet, medens det endnu var ophedet, uden Vanskelighed lod sig flytte fra ét Sted til et andet. Disse Forhold i Forbindelse med Størrelsen synes da afgjort at tale for, at vi have et nærmest i Køkkenet hjemmehørende Redskab for os²⁾. Inventarielisten fra 1600 oplyser om, at der i Fogedens Kammer fandtes »1 Jærn Rist«, og den nævner tillige, hvad der i den her omhandlede Forbindelse maa siges at have ulige større Interesse, at der i Køkkenet stod »1 stor Brandjærn med 2 Stykker Tænger«, et Redskab, der vides at have været et Stativ til at sætte Kogekar paa over Ilden og findes omtalt i det mindste saa tidligt som i Slutningen af det 15de Aarhundrede³⁾. Hvad angaar Esrom Laddets Alder, da lader denne, saa primitivt som hele Stykket er, sig næppe nærmere bestemme; kun saa meget synes givet, at den maa falde forud for Resens Tid, idet det jo nemlig ikke ret vel kan antages, at man har knyttet et nyt, i Brug værende Køkkenredskab til en Tradition, som maa have levet dér paa Stedet længe forinden. Vil Nogen med Henvisning til vore fra Kalkmalerier og Sigiller kjendte Afbildninger af Martyristen fremsætte den Formodning, at Laddet skriver sig fra Middelalderen og nærmest fra dennes senere Periode, da lader en saadan sig næppe afvise med fyldestgørende Grunde.

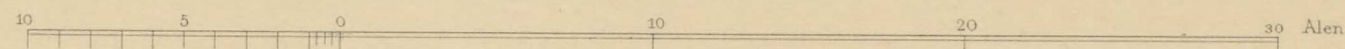
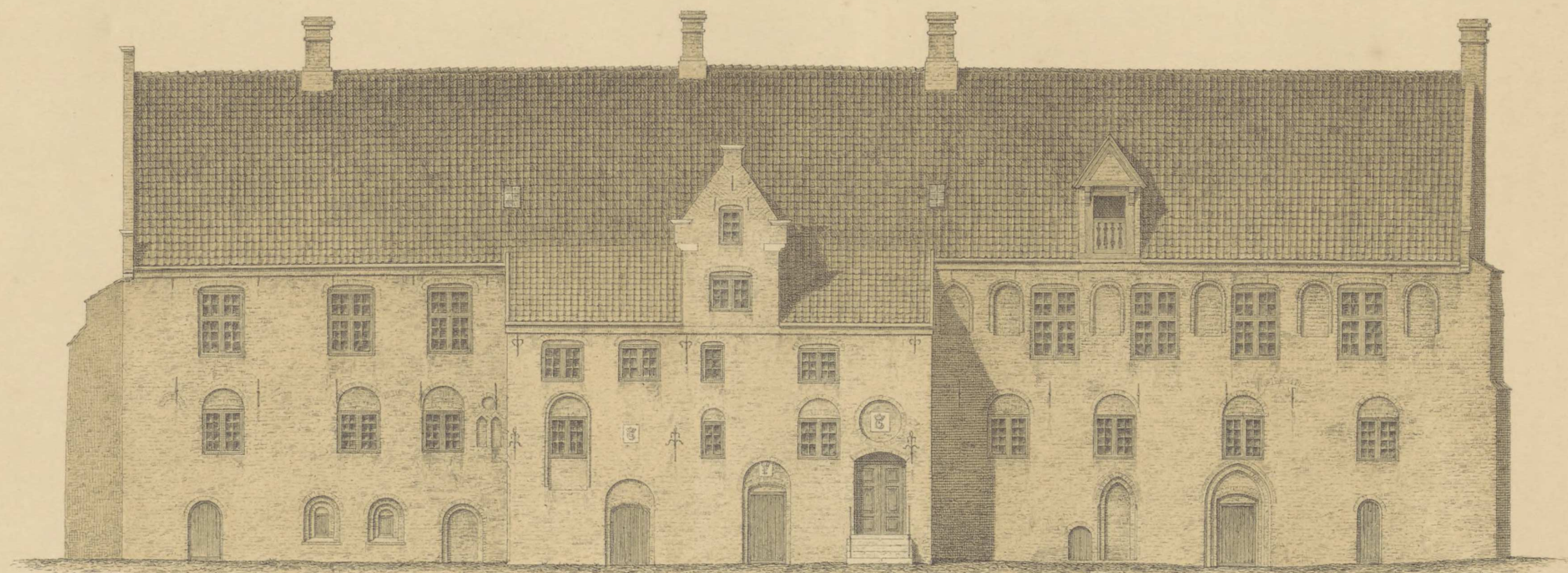
Paa Klostret findes syv gamle Jærnovne, af hvilke to med Aarstallene 1649 og 1673. Den ældste har Fremstillinger af Abrahams Offer og Jakobs Drøm, paa den yngste ses Marias Bebudelse og Salomons Dom. Til det 17de Aarhundredes anden Halvdel maa yderligere henføres en Ovn, der bærer symbolske Billeder af Evropa, Asien, Afrika og Amerika, repræsenterede af Kvinder, som henholdsvis ride paa en Tyr, en Elefant, en Løve og en Krokodil. En af Ovnene har Kristian VI's Navnetræk. Endnu kan tilføjes, at der i en af de hvælvede Kjældere mod Øst henligger et stærkt medtaget Hoved af en romersk Kejser, der er hugget af Sandsten i Renaissancetiden.

¹⁾ I Hofmans Fundatser (VII, 156) er anført følgende: »Der findes nu ikke noget af de gamle Antikviteter uden en stor Jærngryde og Rist, som skal have tilhørt Broder Ruus.« Hvad angaar hans Krønike, da henvise vi til Chr. Bruuns »Broder Russes Historie«. I dette Skrift meddeles bl. a. den ældste hidtil kjendte danske Udgave fra 1555, hvis Forbillede maa søges i en plattysk og en højtysk, af hvilke den sidste er trykt i 1508, medens den første antages at skrive sig fra Slutningen af det 15de Aarhundrede. I den plattyske og danske Udgave henlægges Klostret, hvori Rus huserede, til Sachsenland, kun den højtyske nævner Esrom med korrekt Angivelse af Bispedømmet, Egnen i Nordsjælland og Klosterordenen.

²⁾ For oven paa Laddet til højre findes ikke ringeste Spor af, at der har været anbragt et Tværstykke. Resens meget tarvelige Afbildning viser dog et saadant, medens begge de nedre Tværstykker ere udeladte.

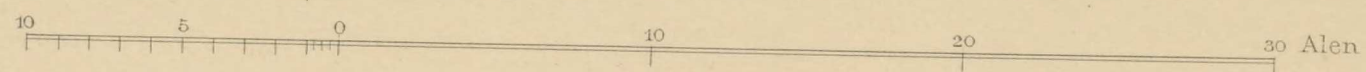
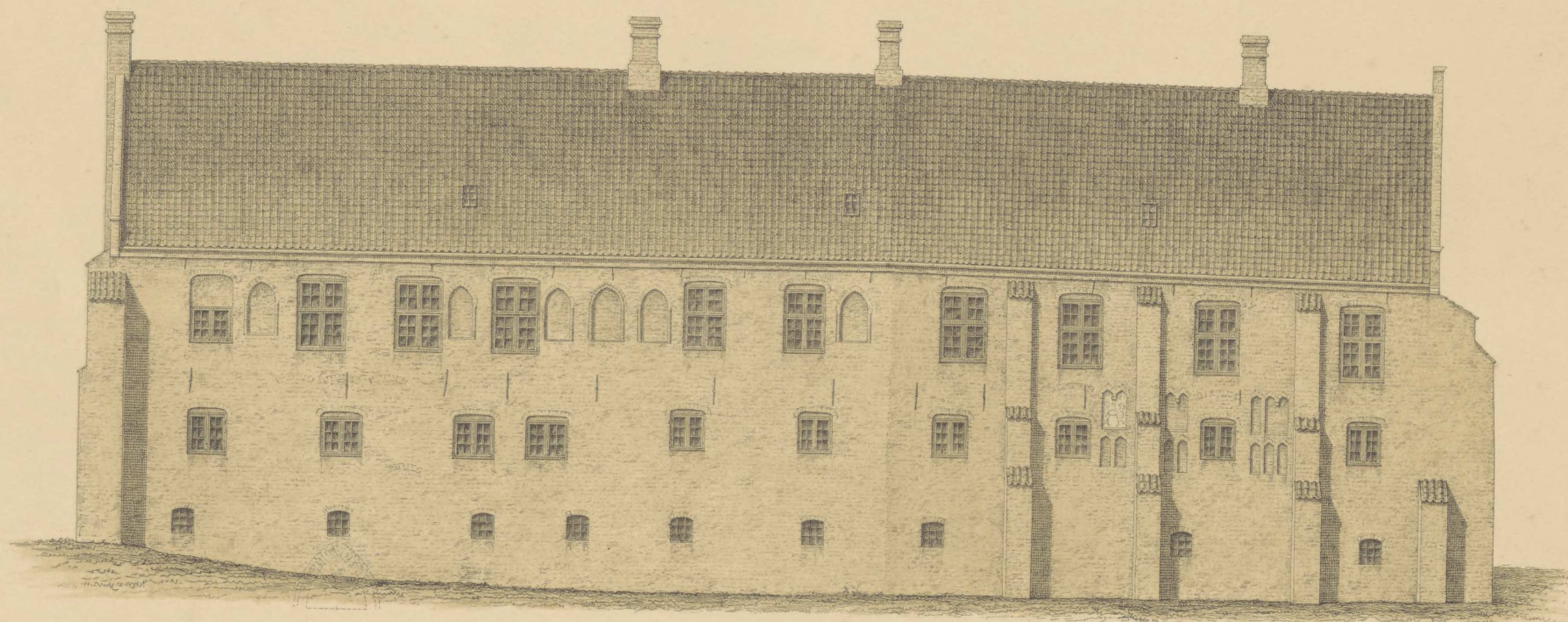
³⁾ O. Kalkar: Ordbog til det ældre danske Sprog, I, 264.

ESROM KLOSTER.

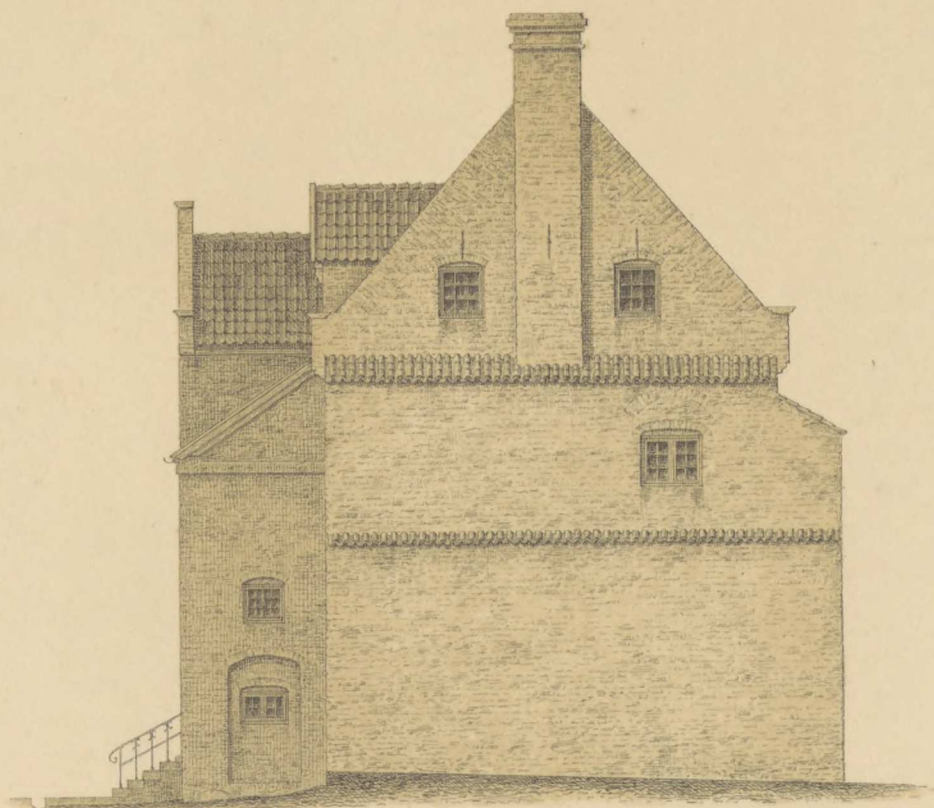
Nordre Side

ESROM KLOSTER.

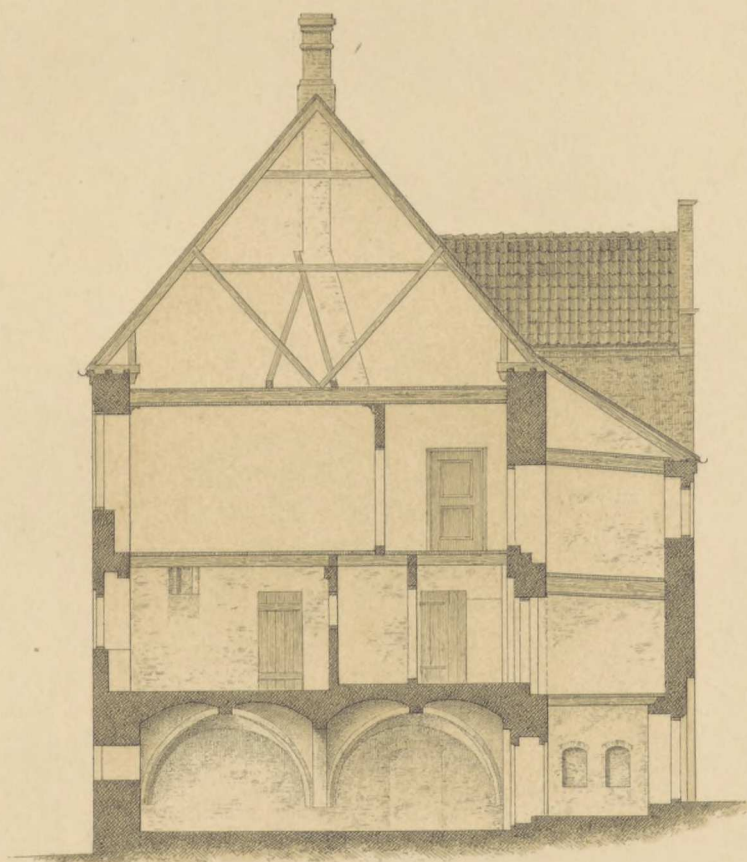

Söndre Side.

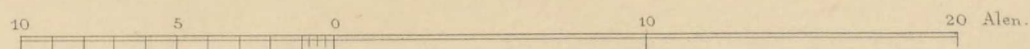
ESROM KLOSTER.

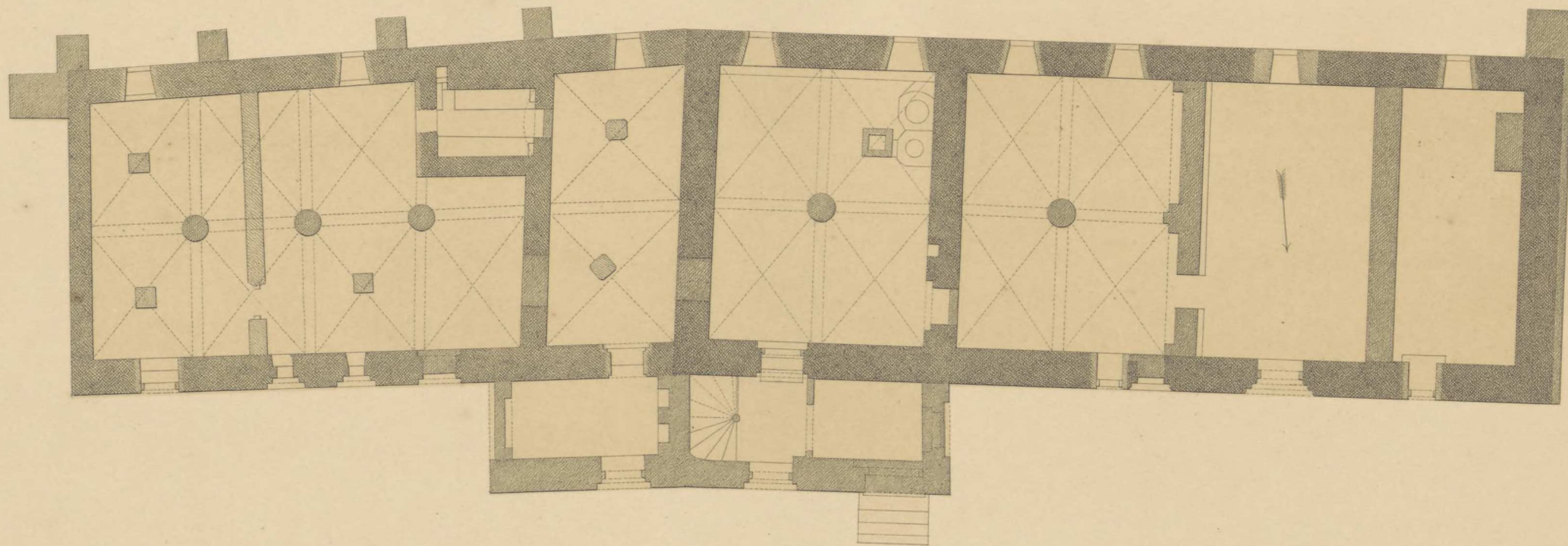
Vestre Side.

Tværsnit.

ESROM KLOSTER

10 5 0 10 20 30 Alen.

Plan af Kjælderen.

DTV Danmarks Tekniske
Videncenter
Teknologihistorisk Samling

IB
726.7
LØF

461814

300197875

1897

